

Глава прва – Зима 1355.

*„... Прими царство његов син Урош,
истински красна и наочита фигура,
али млад смислом, претерано милосив и крошак.”*

Нег је падао ронећи пахуље обилно. Почело је снежити на вест о царевој смрти. Чинило се као да Бог љутито кани да затрпа сву срамоту и исквареност која наједном исплива на површину међу Његовом децом. Вејало је данима, све крупним пахуљама које прекриваше све оно што су Бог и људи створили. Ноћи бежу пак ведре, а мраз је стекао толико да су мраком одјекивала стабла која су пуцала од хладноће. А чим би свануло, намакли би се поново снегопадни облаци. С муком се пролазило кроз дубок снег улицама Призрена.

Још горе беше по царским друмовима, јер када светина стаде да пристиже са свих страна на цареву сахрану, они први се са муком пробијаше снегобитином, а ноћу се смрзаваше под шаторима.

Тако се на вест о смрти цара Душана у Призрену, надомак његове задужбине Светих арханђела, сјатило тушта и тма, од обичног народа до царевих војвода и кесара. Сви су се сналазили како је ко могао и умео. Најбогатије племство заузело је све зграде по граду, а оно сиромашније се стискало

по шаторима у околини двора у Рибнику, који је подигао још краљ Милутин, а у којем је сад била смештена царска породица. Толико мноштво велможа су пратили безбројни просјаци, богаљи, али и свакакви разбојници. До крвавих окршаја је долазило сваки дан, а безвлашће се ширило земљом као куга. Прост народ више није смео да промоли нос из својих кућа јер се прибојавао како лопова и разбојника, тако и нарогушене страже која је хватала све који су јој били сумњиви. На тргу и са куле капије сваким даном је висило све више преступника. У ваздуху се осећала напетост и ишчекивање, а сумња се увукла у срца царевих миљеника јер у краљу Урошу не могаше да виде чврсту руку његовог оца. Сумња подгревана шапатам златољубаца који беху у служби царевих војвода и кесара, изроди раздор међу племством и страх за очување стечених привилегија и титула. Оно што су до јуче сматрали светим, многи бацише под ноге, плунувши не само на свог цара и круну, већ и на своје име и заклетве дате њему и Богу као сведоку. Похлепише не само да сачувају своје, већ и да се домогну туђег.

Како би показали своју одлучност и моћ, многе цареве велможе на његову сахрану дођоше са бројном пратњом која је више личила на војску јер је бројала по више стотина или хиљада војника. Међу таквима беху деспот Оливер, муж бивше краљице Марије, деспот Јован Асен, царичин брат, и царев полубрат Симеун. Стара српска властела долазила је са шачицом људи. И док су се најбогатији окруживали јаком стражом и затварали по кућама, они сиромашнији су се окупљали око својих шатора и хладне ноћи прекраћивали крај ватри испијајући ракију, размишљајући и преклапајући: шта после цара Душана?

Ипак, то питање је тиштало највише самог краља Уроша, и док је стајао на прозору двора и гледао безброј шатора који су се у подножју стапали са белилом снега, осећао је како га страх и неизвесност обузимају. Нејасне фигуре које су тумарале између шатора, по дубоком снегу, изгледаше му као освајачка војске која опседа његов двор. Преко ноћи је постао наследник Душановог царства, а имао је само деветнаест година, а до јуче није ни размишљао о управљању царством. Веровао је да ће његов отац доживети дубоку старост и да ће он ступити на престо већ као одрастао човек. Није био спреман за царевање и то је знао. Није био нимало налик свом покојном оцу који је био нешто старији од њега када се прославио у бици на Велбужду. Уроша царовање никад није толико занимало.

Док је стајао као укопан пред прозором и смушено гледао у људе који су седели око логорских ватри, осети благи додир руке своје мајке на рамену. И уздахну из дна душе.

„И шта сад, мајко?“ рече Урош и даље загледан негде у даљину. „Видим да се људи много уздају у мене. Не знам шта треба чинити.“

„Биће онако како мора бити“, рече Јелена. „А ти свакако мораш остати чврст и не показати никакву слабост или неодлучност.“

„Осећам као да смо опкољени и да нам нема излаза“, показа он руком на мноштво шатора око двора.

„Напротив, сине“, стисну га она утешно за раме. „Не треба се прибојавати ових људи... већ оних у граду.“

„Како то мислиш?“ збуњено је погледа син. „У Призрену су све саме очеве војводе и кесари, деспоти... Његови највернији људи... А ово су мени све непознате ситне велможе из бестрагије.“

„Зашто ли су онда дошли са толиком војском, ако су и даље верни круни?“ пролила се Јелени душа. „Деспот Оливер је дошао са више хиљада војника, а Марија, која није избијала са двора, одмах му се придружила и одрекла се својих раскошних одаја. И њен син, онај мрски Синиша парадирала са мноштвом војске... Чак и мој брат Јован Асен.“ Јелена уздахну судбини. „Нисам очекивала да ће ме он издати. Уопште не одговара на моје поруке. Сигурно је његова супруга Ана умешала прсте у то. Родила му је и кћерку Комнину, а чујем да кињи његовог сина Александра из првог брака са Бугарком.“

„Зашто ако их је мој отац толико даривао?“ чуди се млади краљ. „Дао им је све освојене ромејске земље...“

„Управо зато... Осилили су се, не желе да их се одрекну и хоће само још више. Једна трула јабука је довољна да поквари целу бачву, упамти то... А та покварена јабука... је Симче, кога Марија врти око малог прста. Њега и њеног мужа, блесавог Оливера.“

„Сигурно нису сви такви, ћесар Прељуб је сигурно остао веран круни...“

„Када почне грабеж, и он ће морати да брани своје територије.“

„Грабеж? Нико им неће оспоравати већ стечене поседе, ја ћу први да то потврдим...“

„Е, мој сине“, тужно му се осмехну мајка. „Први ће Синиша да оспори твоје право на царску круну. Знам то. Она његова вештица од мајке само чека да покопамо твога оца, па да дигне буну против нас... Могу се кладити у свој живот да је она крива за смрт твога оца... Каква грозница, какви бакрачи! Отровала га је као што је и твоју бабу Теодору...“

Након кратког тајца, царици видно задрхта глас: „Тако ће мене хтети да отрује... и тебе!”

Урош је погледа са страхом у очима. Мајка га брже-боље охрабри:

„Али без бриге... Отишла је са двора и неће се више враћати. Сада ће пред себе гурнути Синишу и Оливера да они доврше њене нечовечне намене; зато ћемо се ми окружити онима верним круни.”

„Ко су ти, ако кажеш да ће најјачи да нам окрену леђа?”

„Ови...” Показа руком Јелена на шаторе прекривене снегом подно двора. „То је, сине, стара властела која је са твојим дедом Стефаном и прадедом Милутином створила српско царство. Они не управљају ромејским поседима, већ земљом коју су им оставили дедови и који су одувек били највернији круни.”

„Зашто их онда мој отац није држао уза себе?”

„Да јесте, и њима би даровао освојеним земљама и искварио би им срца. Моћ и злато промене човека.”

„Мене не би променили”, рече Урош.

„Ти си... другачији, сине”, осмехну му се тугаљиво мајка. „Ти не желиш ни да царујеш, како би те онда злато променило?”

„Могу бити праведан и частан цар... Видећеш, мати. Мој отац од мене очекује да царујем и нећу га изневерити.”

„Ти си лаковеран и неискварене душе... Како ћеш се носити са старим вуковима?”

„Окружићу се себи вернима, као што сама кажеш.”

„Верност има двојако лице, сине”, рече Јелена па се удаљи од прозора. „Човек је најпре веран себи, а онда другом, запамти.”

„Како ћу онда знати ко ће ми бити веран као цару?”

„То ћеш већ знати сутра, на сахрани свога оца...” рече Јелена и уморно се завали у столицу. Била је онемоћала од неспавања и секирације. Ноћу је сузе лиле за својим мужем, а дању слагала одлучно лице пред дворјанима. Али плачне очи и подочњаке није могла сакрити. Ведрина и енергија којима је некоћ зрачила, сада су минуле и поклекнуле пред тугом. Говорила је са муком, као да јој се свака реч била болна, а најрадије би само ћутала. И сада, када је наставила да говори, Урош није могао да не примети како му је мајка преко ноћи остарила: „Ко сутра пред одром буде стајао иза нас, биће уз нас. Буде ли ко преко пута нас, тај ће бити против нас.”

„Како то знаш, мајко?”

„То ми је твој отац рекао када је сахрањивао твог деду Стефана у Дечанима... Одмах смо знали ко је против нас... И тада је вештица Марија стајала преко пута нас са својом децом... Ах! Толико пута сам говорила твоме оцу да не верује тој Гркињи! Као да је она другачија од свих оних Грка који су нам годинама забијали нож у леђа сваки пут кад им је окренемо!... И сваки пут исто! А твој отац им је слепо веровао. Ваљда је хтео да им се искупи за прогон и тамновање. Не би ме чудило да је Марија обрлатила и оног Грка, кефалију Дука Нестонга, кога је твој отац послао са посланством код папе... Јади га знали шта је Грк у четири ока рекао папи па да се овај тако окренуо против нас. Није да сам прижељкивала да се покрстим у латинску веру! Далеко било!... Али, веровала сам да твој отац чини оно најбоље за царство... Зато, сине, не смемо веровати Грцима... А ни тевтонцима.”

Пришла је столу из једне мале дрвене кутије извадила је царски медаљон, на њему је са једне стране био грб куће

Немањића, а са друге змај раширених крила. Затим приђе сину и окачи му га око врата.

„Ово је медаљон који су носили сви Немањићи на трону”, рече она промуклим гласом. „Пренеси се с колена на колена... Сад је твој... А даће Бог да га и ти једног дана предаш свом сину... Твој отац је свој златни крст, који је увек носио око врата, оставио свом ставиоцу Лазару Хребељановићу.”

„Зашто баш њему?”, изненади се Урош.

„Не знам, сине”, слегну раменима царица. „Пре но што је живот згаснуо у њему... прошапутао је... да архангел Михаило сад седи њему на десном рамену.”

Урош медаљон узе у руку и загледа. Не рече ништа него га гурну под своју кошуљу. У соби настаде тајац као у гробу. Само се чуло пуцкетање ватре у великом мангалу. Али толика ватра не може да одагна хладноћу која је царици стезала срце. Неко мутно предосећање Јелени није давало мира већ данима. Ноћу би је тескоба гушила, као мора да јој седи на грудима и дави је. Осећала би некакво присуство у мраку собе и привиђале су јој се сенке које су избегавале њен поглед. Грозничаво би испружила руку на део кревета где је Душан до недавно спавао, а онда би неутешно зајецала, осећајући како јој се срце кида, а душа крнави. Око ње се све рушило, распадало, а њена снага ју је напуштала сваком пролиреном сузом. Бојала се ноћи и мракобеса који ју је из мрака гледао. Из очаја би рукама ударала по Душановом јастуку, стењући болно док би јој се јаук из срца проломио кроз грло:

„Зашто? Зашто си нас, Боже, напустио? Шта скривисмо да нас задеси оваква несрећа? Зашто узе свог богодушног и богодуховног ратника?”

Њена туга оста неублажива, а њени вапаји неумирљиви због тешког мука који осећала око себе. Мрзела је бескрајну бесану ноћ. Тај свет за себе није био за човека. Чинило јој се да више никад ока склопити неће.

„Хајде, сине...“ једва изусти Јелена. „Иди у постељу, одмори се за сутра... Биће тежак дан... Морамо починути твога оца у земљу његову.“

Урош се окрену и погледа мајку, а она му се суморно благо осмехну. Он само климну главом и скоро нечујним кораком изађе из одаје.

Царица оста непомична у столици, загледана у једну тачку. Ноћ је била пред њом, бесана ноћ испуњена непознатим сенкама које су се скривале у одсјају ватре из мангала. Понекад би јој се учинило као да плещу или скакућу око ње, као да ликују над њеном дубоком несрећом.

Царица се нагну напред, окрену главу и загледа се у пламен. Неприметно зачкиљи очима и тихо изусти:

„Марија је толико зла да јој једна нога другој добра не мисли... Мој син и ја смо јој једина препрека да закраљи Симчета... Али доћи ће до тога само преко мене мртве... Ако јој ја првој не дођем главе.“

Царица се усправи у столици и дубоко уздахну.

„Не зову ме узалуд Рогозна“

Била је одлучна да се супротстави сваком нападу на њеног сина и на себе. Обриса љутито једну сузу која јој се искрала из ока. Умела је горко заплакати, као што сузи лоза одрезана, али више не. Ниједну више неће пролити ни због кога.

Јутро је освануло без снежења. Ветар је био замро, па је дан био ведар и сунчан. Белило снега је заслепљивало дугачку колону која се протезала од Призрена до царева задужбине манастира Светих арханђела. Мноштво људи,

витезова у сјајним оклопима, накићених коња и накинђу-руша слило се у кањон Бистрице, где се у подножју старе тврђаве Вишеград уздизао велелепни храм чијих је пет купола покривених оловом било затрпано дебелим наслагама снега. Само око храма беше утабаног. Све је било спремно за сахрану највећег цара кога је српство имало. И храм и монаштво је одударало од белила које је досезало до обале Бистрице, преко које се мостом улазило кроз капију на кули. Свети арханђели су били подигнути на окуци реке, па је са три стране био заштићен водом, а четвртном окомитим брдом на коме је стајала стара тврђава Вишеград. Оно што је пленило пажњу свих била је грађевина чија је величанственост сведочила о снази коју је покојни цар имао. Имала је облик петокуполне грађевине са основом издуженог уписаног крста. У главни део храма улазило се кроз отворену припрату, која је била надвишена слепом куполом. Целокупна фасада манастира била је обложена мермером, а портали и прозори су били украшени клесаним декорацијама. Високи бедеми су окруживали храм који је подигнут на темељима једног старог светилишта из времена пре хришћанства. И цар дознавши за то место, одлучи да своју задужбину подигне на том месту, јер је и сам био поштовалац старе традиције, иако срцем и душом беше предан православлју. То су присутни могли видети и по светој ватри која је горела у мангалима око одра и дуж пута којим се кроз манастир поворка полако кретала. Света ватра беше оно што у народу називаше жива ватра, која се вадила трљањем два сува прута. Иако се то радило углавном лети, овај пут се за цареву сахрану вадила нова ватра. Сахрана уз свету ватру беше остатак старог обичаја спаљивања покојника, али је имала за циљ и да заштити од нечастивих сила.

Храм и порта цркве мирисаше на тамјан, а са обе стране пута тискало се мноштво племства пристиглог из свих крајева царства. Прост живаљ је заузео обе стране прилазног пута и раширио се са спољне стране бедема око манастира. Сви су желели бар једним погледом да испрате свог вољеног цара и да почују опело, макар и преко зидина. Јер владаше таква тишина да се скоро могла чути свака реч из храма. Чак се монаси крстише и говораше како је и Бистрица утихнула од туге за својим царем, јер планински жубор чудновато мину већ израна.

Док се обичан народ стискао око пута и манастира, а ситно племство у порти, сви они најмоћнији и који нешто значеше на двору збише се у храму. Обиље златних и сребрних украса светлукло је под безброј свећа, а појање свештеника се стапало са миловоњом који је опијао присутне својим небеским блаженством. Тело цара беше положено у југозападном делу храма, у озиданој гробници од црвенкастог камена. Изнад поклопца гробнице налазио се још један поклопац од белог мермера на којем је био извајан портрет цара Душана у природној величини у лежећем положају. Био је представљен као ктитор са скиптром у десној руци и даровном повељом у левој. Његово лице, набораног чела, кратке браде и косе зачешљане иза ушију терало је сузе на очи сваком ко би га погледао, не верујући да је Душан Силни био мртав. На глави није имао чак ни круну ни било какво царско обележје, знак да су пред Богом сви људи исти.

Најближи царевој гробници стајаше скрхана његова породица. У првом реду Јелена, која је једном руком држала краља Уроша, а другом малог Милоша Обилића, који је тих дана напунио десет година. Уз њих стајаше Никола Стањевић,

војвода Вратко, деспот Иваниш, севастократор Бранко Младеновић, Вукашин и Угљеша Мрњавчевић, војвода Момчило, кесар Прељуб, деспот Дејан, кесар Војихна... У другом реду, иза царске породице, стајаше ставилац Лазар Хребељановић и браћа Војислав и Алтоман Војиновић, синови покојног војводе Војина и браћа погинулог косингаса Милоша Војиновића. Свога оца Алтомана за руку је држао његов син Никола, коме тад беше седам година и који ће касније с поносом носити презиме Алтомановић. Ту бежу и сви Душанови змајеви: Реља Бошњанин, Милан Топлица, Љутица Богдан, Иван Косанчић, Марко Мрњавчевић...

Краљ Урош је одмах спазио да су преко пута њих деспот Оливер и његова супруга, бивша краљица Марија, Симеун са Томаидом и њиховом децом

седмогодишњим Јованом Урошем, петогодишњом Маријом и најмлађим Стефаном Урошем. Затим Јован Асен и његова супруга Ана, некадашња Орсини, са његовим петнаестогодишњим сином Александром из првог брака и седмогодишњом Комнином, коју је имао са Аном.

Само је царица успела да примети Маријин миг ока и кратак покрет њене руке, којом је ухватила мужа за рукав, не допустивши Оливеру да јој приђе. Деспот Оливер се видно узнемири и постиђено погледа царицу. Осећао се као изрод стајавши одвојено од царске породице и своје браће из реда Змаја. Али никако није могао да се одупре Маријиној вољи, држала га је уза се као омађијаног.

Починувши вечним сном, цар Душан је лежао у својој гробници испод велике камене плоче. Са собом је однео своје неостварене снове о заузимању Цариграда и протеривању Турака са Балкана, а оставио свом народу највећу државу коју је Србија имала. Коб му је укубила да га смрт затекне

неспремног и у јеку снаге, не припремивши свог наследника и своје најближе сараднике како да очувају његово царство.

Над његовом гробницом, око његове задужбине, народ је нескривено лио сузе. Док су неки с муком грцајима гушили јецаје, други су неутешно ридали, тражећи утеху у загрљају вољених. Они најјачи само кршише руке и стискаше уста задржавајући бол у себи.

Само је царица Јелена седела бледа и укоченог погледа, без иједне сузе на свом каменом лицу, које се скоро не разликоваше од царевог лика на његовој надгробној плочи.